

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Андрей Боянов Захариев, УЗФ, НАЦИД рег. № 14820

**на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“
в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки
Професионално направление 3.8. Икономика
Докторска програма „Финанси, застраховане и осигуряване“**

Автор: Владислава Цветанова Цолова

Тема: „Управленски и финансови аспекти на дейности, свързани с корпоративната социална отговорност в България“

Научен ръководител: проф. д.н. Юлия Добрева

1. Общо описание на представените материали

Със заповед на Ректора на Университета по застраховане и финанси (УЗФ) №205/5.6.2026 г. съм определен за член на научното жури по процедура за защита на дисертационен труд на тема „Управленски и финансови аспекти на дейности, свързани с корпоративната социална отговорност в България“, разработен от Владислава Цветанова Цолова – докторант на самостоятелна подготовка към катедра „Финанси и застраховане“ при УЗФ, докторска програма „Финанси, застраховане и осигуряване“, професионално направление 3.8. Икономика, с научен ръководител проф. д.н. Юлия Добрева. Защитата на дисертационния труд е насрочена за 1.9.2026 г. от 12:00 часа в УЗФ. С решение от първото заседание на научното жури съм определен за автор на рецензия.

За целите на рецензията са предоставени следните материали: (1) пълен текст на дисертационния труд в обем от 246 страници, включващ увод, три глави, заключение, научни и научно-приложни приноси, препоръки към публичните политики, използвана литература и шест приложения; (2) автореферат в обем от 44 страници, отразяващ структурата и основните резултати от дисертацията; (3) автобиография (европейски формат CV) на докторанта; (4) справка (списък) на публикациите по темата на дисертационния труд, съдържаща три самостоятелни публикации от 2024 и 2025 г.; (5) декларация за оригиналност на труда, подписана от автора на 05.06.2026 г.

Представеният комплект материали е окомплектован в съответствие с обичайната практика за защита на образователна и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.8. Икономика. Като бележка към документацията – справката за публикациите (вж. стр. 35 от автореферата) не съдържа пълни библиографски данни (издание, том/книжка, страници, ISSN/ISBN, индексирание). Препоръчвам това да бъде допълнено преди окончателното произнасяне на журито (вж. т. 8 и т. 12) и бъдещо представяне на автореферата пред външни за ВУ институции.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Владислава Цолова е родена на 12.12.1970 г. Тя съчетава дългогодишен професионален опит в банковата и финансово-административната сфера с над петнадесетгодишна практическа и управленска дейност в сферата на социалните услуги за деца. В периода 2004–2014 г. тя натрупва опит в структури на здравната администрация и в банковия сектор (вкл. позиции, свързани с оперативна и кредитна дейност, документарни акредитиви и вътрешен контрол), което ѝ осигурява реална финансово-управленска квалификация, пряко релевантна на изследваната проблематика.

От 2009 г. до момента докторантът е основател и председател на Сдружение „Аутизъм ДНЕС“ – организацията, изградила първия по рода си в България център за приложен поведенчески анализ (АВА) за деца с аутизъм в София, а впоследствие и центрове в Плевен, София (втори) и Бургас. Тя е инициатор на ежегодната кампания по случай Световния ден за информираност за аутизма (2 април) и организатор на Първата международна конференция по аутизъм в България (2019 г.) с участието на международно признати

специалисти. Докторантът притежава разнообразна допълнителна квалификация в областта на приложния поведенчески анализ, супервизията и метода TOMATIS, както и завършени курсове в Yale University (2025 г.) и Duke University. Понастоящем е докторант в УЗФ (2023–2026 г.).

Тази биографична справка има пряко значение за оценката на дисертационния труд: докторантът не е външен наблюдател на изследвания казус, а негов основател и ръководител, което, от една страна, осигурява безпрецедентен достъп до автентични управленски и финансови данни за периода 2017–2024 г., а от друга – поставя въпроса за необходимата изследователска дистанция и обективност, на който ще се спра в т. 10 и т. 12.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Темата на дисертационния труд е несъмнено актуална от гледна точка както на съвременната финансова наука, така и на управленската практика. Корпоративната социална отговорност (КСО) все по-ясно се измества от доброволна комуникационна практика към регулаторно и финансово обвързана управленска категория – процес, ускорен от въвеждането на Директивата за корпоративно устойчиво отчитане (CSRD), европейските стандарти за устойчиво отчитане (ESRS) и социалната таксономия на ЕС. В този контекст изследването на управленско-финансовите механизми, чрез които социалните услуги функционират като институционализирана форма на КСО, е добре позиционирано в актуалния научен и регулаторен дневен ред.

От гледна точка на българската действителност темата е обвързана с реален и нерешен проблем на публичните финанси – ограничената предвидимост на финансирането на социалните услуги, институционалната фрагментация и кадровия дефицит в сектора. Целта, задачите, изследователската теза и хипотезите са формулирани логично и последователно, а изследователският фокус върху социалните услуги като „измеримо“ поле на КСО е удачен методологически избор, тъй като позволява операционализация на иначе трудно измерими категории като „социален ефект“ и „устойчивост“.

4. Познаване на проблема

Докторантът демонстрира добро познаване на състоянието на изследвания проблем. Теоретичният преглед в Глава I обхваща основните школи в изследванията на КСО – теорията на заинтересованите страни (Freeman), концепцията за споделена стойност (Porter & Kramer), пирамидата на Карол, както и съвременната регулаторна рамка на ЕС (CSRD, ESRS, социална таксономия). Направен е коректен сравнителен преглед на скандинавския, германския, нидерландския и българския модел на финансиране на социални услуги, а библиографската база включва утвърдени международни автори в областта на публичните финанси, социалната политика и оценката на въздействието (Esping-Andersen, Musgrave, Salamon, Yin, Rossi и др.), допълнени от разработки на български автори (Добрева, Пейчева и др.). Литературният преглед не е механично изложен, а е интегриран с концептуалната рамка на изследването – всяка теоретична линия се довежда до конкретна аналитична импликация за управлението и финансирането на социалните услуги. Това е показател за творческа, а не компилативна работа с научната литература.

5. Методика на изследването

Избраната методика съответства на естеството на изследователския проблем. Докторантът прилага комбиниран (mixed-methods) подход, който съчетава качествен документален анализ, финансово-таксономичен анализ на реални счетоводни данни, индикаторна система от финансови, кадрови, организационни и социални показатели, както и казусен метод (single case study с вътрешна сравнителна логика между териториални поделения на едно и също сдружение – София, Плевен, Бургас, Враца). Този дизайн е коректно обоснован с класическата методологична литература за казусните изследвания (Yin, 2018; Flyvbjerg, 2006) и позволява извеждане на т.нар. „аналитична генерализация“, вместо статистическа репрезентативност, каквато не е и цел на изследването.

Положителна оценка заслужава разработената в Глава II индикаторна матрица по три оси (финанси, човешки ресурс, резултати/въздействие), както и въведените в Глава III инструменти за сценарийно моделиране и „стрес-тестване“ на публичното финансиране – подход, рядко срещан в българските дисертационни изследвания в сферата на социалните услуги и представляващ методологично оригинален принос. Използването на реални финансови данни на организацията за периода 2017–2024 г. (динамика на приходите и разходите, структура на финансирането) придава на изследването емпирична плътност, надхвърляща обичайното за качествени казусни изследвания.

Като методологична бележка отбелязвам, че изборът на единичен казус (макар и с вътрешна мултиобектна съпоставка) закономерно лимитира възможностите за генерализация извън контекста на изследваната организация – ограничение, което докторантът коректно посочва и аргументирано компенсира чрез дълбочината на анализа.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е в обем от 246 страници и е структуриран в увод, три глави, заключение, приноси, препоръки към публичните политики, използвана литература и шест приложения – структура, съответстваща на изискванията за дисертационен труд по професионално направление 3.8. Икономика.

Глава I изгражда теоретичната рамка на изследването – от историческата еволюция на КСО, през съвременните ѝ модели и европейския регулаторен контекст (CSRD, ESRS, социална таксономия), до позиционирането на социалните услуги като институционализирана форма на КСО и социална инвестиция. Главата завършва с обоснован сравнителен анализ на европейски модели на финансиране на социални услуги и коректно очертава специфичните дефицити на българския институционален контекст.

Глава II представя методологията на изследването – изследователски дизайн, аргументация за избора на казусен метод, разработената индикаторна рамка и операционализация на хипотезите, източниците на емпирична информация, както и въпросите на надеждността, валидността и ограниченията на анализа. Особено ценен е разделът, посветен на финансовата таксономия като методологичен инструмент за систематизиране на разнородните финансови потоци (публично финансиране, проектно финансиране, дарения, собствени приходи) – тя е използвана последователно и в емпиричния анализ в Глава III.

Глава III представлява същинското ядро на изследването и съдържа задълбочен емпиричен анализ на Сдружение „Аутизъм ДНЕС“ – организационна и институционална рамка, динамика на приходите и разходите за периода 2017–2024 г. по действителни годишни финансови отчети, управление на човешкия ресурс, резултатност и социален ефект (вкл. опит за прилагане на логиката на социалната възвръщаемост на инвестициите – SROI), интегриран управленско-финансов модел, стрес-тест на финансовата устойчивост и сравнителен профил на четири териториални реализации на модела (София, Плевен, Бургас, Враца). Проверката на изследователските хипотези е проведена последователно и е обвързана с конкретни емпирични индикатори, а не декларативно. Тази глава демонстрира сериозна аналитична дълбочина и представлява ясно разграничим принос спрямо съществуващата литература по темата в България.

Заклучението коректно синтезира резултатите и обвързва теоретичната теза с емпиричните находки, а формулираните препоръки към публичните политики и управленската практика са конкретни и произтичат логично от направения анализ, а не имат общ декларативен характер.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

В автореферата (стр. 30) докторантът формулира седем научни и научно-приложни приноса на дисертационния труд. Съпоставката им със същинската част на дисертацията (Глава III и Заключение) показва, че те коректно отразяват съдържанието на труда, но в известна степен се дублират по формулировка и не изцяло съвпадат по прецизност с по-

детайлно и технически формулираните приноси, изведени от самия автор в заключителната част на дисертацията (напр. моделирането на човешкия ресурс като медиаторна променлива, въвеждането на прагова парадигма и логиката на стрес-тестване). Препоръчвам тези две формулировки да бъдат уеднаквени в окончателния текст. От позицията на рецензент считам за коректно и целесъобразно приносите да бъдат обобщени и прецизирани в следните четири направления:

Първо – теоретико-приложен принос: обосновано е разглеждането на социалните услуги не като публичен разход, а като институционализирана форма на корпоративна социална отговорност и социална инвестиция, чиято устойчивост е функция на управленската и финансовата институционализация, а не единствено на обема на ресурсите.

Второ – методологичен принос: разработена е оригинална интегрирана индикаторна рамка (финанси – човешки ресурс – резултати/въздействие) и е приложен финансово-таксономичен подход за анализ на разнородни източници на финансиране, съчетан с процедура за сценарийно моделиране и стрес-тестване на финансовата устойчивост на социална услуга – инструментариум с ясна приложимост извън конкретния казус.

Трето – аналитично-емпиричен принос: чрез задълбочен и добре документиран казусен анализ (вкл. реални финансови данни за 2017–2024 г. и сравнение между четири териториални реализации на един и същ организационен модел) е доказана зависимостта между финансовата диверсификация, управленската яснота, кадровата устойчивост и социалния ефект, като е обоснована и медиаторната роля на човешкия ресурс между финансирането и резултатността.

Четвърто – практико-приложен принос: формулирани са конкретни препоръки към публичните институции, общините и доставчиците на социални услуги за въвеждане на по-предвидими и резултатно ориентирани механизми на финансиране, което придава на изследването реална приложна стойност за публичните политики в социалната сфера.

Считам горепосочените приноси за реални, оригинални и достатъчни по обем и значимост за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.8. Икономика.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Резултатите от дисертационния труд са апробирани чрез три самостоятелни (без съавторство) публикации на докторанта от 2024 и 2025 г.: „Законодателство, регулация и финансиране на социалните услуги в България“ (2024), „Социална и финансова таксономия“ (2024) и „Подкрепа за социални инвестиции и финансиране“ (2025). Тематично публикациите съответстват в добра степен на трите основни съдържателни линии на дисертацията – нормативно-институционална, методологично-таксономична и приложно-инвестиционна – и показват, че основните резултати от изследването са били поетапно оповестявани в хода на докторантурата.

Като критична бележка отбелязвам, че представената справка с публикации не съдържа пълни библиографски данни – наименование на изданието/сборника, том/книжка, страници, ISSN/DOI, наличие на индексирание или рецензиране. Без тази информация не може да бъде направена еднозначна преценка за тежестта на публикациите съгласно минималните национални изисквания (напр. дали са в реферирани/индексирани издания). Препоръчвам справката да бъде допълнена преди заседанието на научното жури.

9. Преценка за изпълнение на минималните национални изисквания

Съгласно предоставените материали докторантът разполага с дисертационен труд, автореферат и три самостоятелни публикации по темата, което съответства на критериите за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.8. Икономика. Приложената самостоятелна справка-таблица за покриване на минималните национални изисквания (по чл. 26 от ЗРАСРБ) с конкретни точки по показатели потвърждава наличие на количествено съответствие с минималните национални изисквания.

10. Лично участие на докторанта

Личното участие на докторанта в проведеното изследване е безспорно и е подкрепено от факта, че тя е основател и председател на изследваната организация – Сдружение „Аутизъм ДНЕС“ – в рамките на целия анализиран период (2017–2024 г.). Това осигурява автентичност и достоверност на използваните управленски и финансови данни, каквато трудно би могла да бъде постигната от външен изследовател. Изведеният интегриран управленско-финансов модел, индикаторната рамка и препоръките към публичните политики са лично дело на докторанта и нямат аналог в предходни негови/нейни публикации в такъв обобщен вид.

Същевременно двойната роля на автора – като изследовател и като ръководител на изследвания субект – налага повишено внимание към изследователската обективност. В представените материали не откривам изрична декларация или методологичен раздел, посветен на управлението на този потенциален конфликт на интереси и на изследователската рефлексия (напр. чрез верификация с независими източници, външна валидация на данните или коментар за ограниченията, произтичащи от вътрешната позиция на автора). Препоръчвам подобен пасаж да бъде добавен в експозето при защитата.

Не намирам основание да се съмнявам в оригиналността на изследването и в личния принос на докторанта; не установявам данни или индикации за плагиатство в предоставените за рецензиране материали.

11. Автореферат

Авторефератът (44 страници) отразява коректно структурата, съдържанието и основните резултати на дисертационния труд и е изготвен в съответствие с обичайните изисквания за подобен документ. Той съдържа ясно систематизирана обща характеристика, кратко представяне по глави, основните таблици и фигури от дисертацията, изведените приноси, практическата приложимост, препоръките и списъка на публикациите.

Отбелязвам обаче несъответствие между данните, посочени в автореферата (стр. 2), и фактическото съдържание на дисертационния труд: авторефератът сочи библиографска справка от 230 литературни източника, докато списъкът на използваната литература в самата дисертация (международни, български и нормативни източници) съдържа видимо по-малко на брой позиции (конкретно те са 85). Препоръчвам това несъответствие да бъде отстранено чрез актуализиране на точния брой източници в автореферата.

12. Критични забележки и препоръки

- Налице е посочено вече несъответствие между заявения обем на библиографската справка в автореферата (230 източника) и действителния брой позиции в списъка на използваната литература в дисертацията – препоръчвам техническо уточняване.

- Формулировките на научните и научно-приложните приноси в автореферата (стр. 30) и в заключителната част на самата дисертация не са напълно идентични по прецизност и терминология – препоръчвам унифициране в окончателния текст (вж. т. 7).

- Справката с публикациите в автореферата не съдържа пълни библиографски данни (издание, том, страници, ISSN/DOI, индексирание) – препоръчвам допълването ѝ преди заседанието на научното жури. Самият автореферат е визитна картичка на дисертацията и следва да бъде израз на научна и библиографска прецизност.

- Изборът на единствен, при това пряко свързан с кариерата на докторанта казус, налага изрично методологично третиране на въпроса за изследователската обективност и етични съображения, произтичаща от двойната роля „изследовател – ръководител на изследвания субект“.

- Част от графичните и схематичните представяния (напр. Фигура 1 в Глава II) са изпълнени в опростен, схематичен вид и биха могли да бъдат прецизирани визуално и съдържателно с оглед на по-доброто онагледяване на аналитичния модел.

- Препоръчително е в бъдещи публикации по темата процентното разпределение на финансовите източници (представено в кръгова диаграма) да бъде съпроводено с методологична бележка за начина на изчисляване още при първото му въвеждане, а не единствено в текста след фигурата.

13. Лични впечатления

От запознаването с представените материали оставам с впечатлението за автор с ясно изразена изследователска мотивация, съчетаваща академична подготовка с дългогодишен практически управленски и финансов опит в сектора на социалните услуги. Съчетанието между теоретичната зрялост на изложението и автентичността на емпиричния материал, до който докторантът има пряк и уникален достъп, прави дисертационния труд едно от по-съдържателните изследвания в тази предметна област, познати ми от българската практика. Като вътрешен член на научното жури, ангажиран с процедурата още с нейното начало на етап катедра, потвърждавам наличието на еволюционно подобрене в качествата на дисертацията, за което заслуга има и вещото ръководство на научния ръководител.

14. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Препоръчвам разработената индикаторна рамка и инструментариумът за сценарийно моделиране/стрес-тестване на финансовата устойчивост да бъдат тествани и калибрирани върху по-широка извадка от доставчици на социални услуги в България, което би позволило преход от аналитична към по-широка емпирична генерализация. Препоръчвам също резултатите да бъдат представени и на вниманието на Министерството на труда и социалната политика и на общините (НСОРБ, НАПОС) като основа за разработване на по-предвидими механизми за делегирано финансиране на социалните услуги, обвързани с измерими показатели за резултатност.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд на Владислава Цветанова Цолова на тема „Управленски и финансови аспекти на дейности, свързани с корпоративната социална отговорност в България“ съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката, и отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и на Правилника за неговото прилагане. Представените материали и дисертационни резултати съответстват на специфичните изисквания на Правилника за приемане и обучение на докторанти в Университета по застраховане и финанси.

Дисертационният труд показва, че докторантът Владислава Цолова притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по професионално направление 3.8. Икономика, като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научни изследвания.

Поради гореизложеното, убедено давам своята положителна оценка за проведеното изследване, представено чрез рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, публикации, постигнати резултати и приноси, и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Владислава Цветанова Цолова в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; Професионално направление 3.8. Икономика; Докторска програма „Финанси, застраховане и осигуряване“.

гр. София, 22.6.2026 г.

Рецензент:
(Проф. д-р Андрей Захариев)